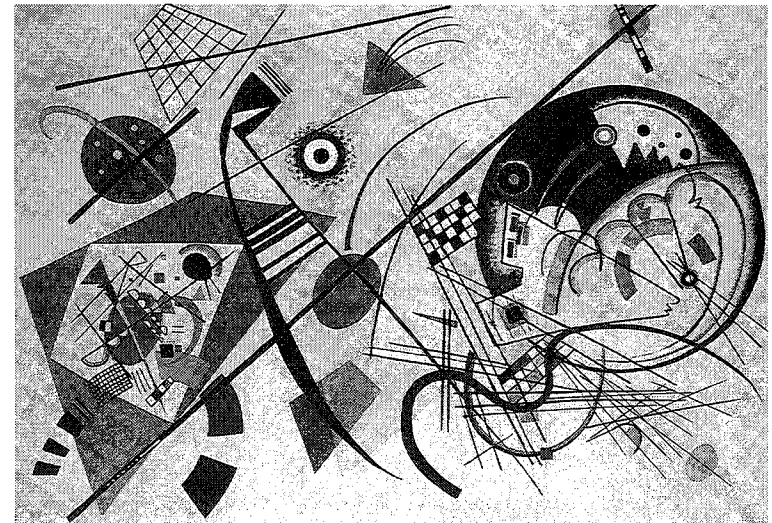

LUIGI GIUSSANI

**SPOREN VAN DE CHRISTELIJKE ERVARING :
DE GAVE VAN DE GEEST**

LITTERAE COMMUNIONIS

CAHIER 4

012-099-1

SPOREN VAN DE CHRISTELIJKE ERVARING

DE GAVE VAN DE GEEST

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

1. De ervaring van het goddelijke

2. De ervaring van de gave

3. De nieuwe gemeenschap

4. De enige autoriteit

5. "Onze Vader"

Voorpagina: Wassily Kandinsky, *Continuous line*, 1923
Düsseldorf, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen

Dit cahier is een uitgave van Litterae Communionis, tijdschrift van de beweging
Comunione e Liberazione. Redactieadres: Minister Beversstraat 40, 6042 BN Roermond.
Juli 1999

Voorwoord

Voor u ligt het derde deeltje uit de reeks 'Sporen van de christelijke ervaring'. In het eerste deel stond de mens centraal, in het tweede de historische figuur Christus. De mens die zijn menselijke ervaring gadeslaat, merkt dat hij vol diepe behoeften is die hij zelf niet kan vervullen; hij is ten diepste eenzaam in zijn onvermogen. In de ontmoeting met Christus –toen en nu- wordt men zich vaak pas bewust van deze behoeften en vindt men een antwoord hierop, een hoop op een voorheen onvoorstelbare vervulling. Zo begint men mensen te volgen in wie die hoop tastbaar is. Maar wie is deze Christus? Wat doet me veranderen en op tocht gaan? Wat is het christendom?

Na zijn dood en opstanding hadden de Apostelen nog maar weinig van Christus begrepen. En niemand kan Hem begrijpen, ook de mens vandaag niet. Zonder *de Heilige Geest* kan de mens Christus niet begrijpen. Pas met Pinksteren, met de uitstorting van de Heilige Geest, begrepen de Apostelen wie die mens was die ze jaren gevolgd waren. Toen pas kregen zij een ongekende zekerheid en moed. Zij werden een 'nieuwe schepping' voor wie leven bemind zijn betekent.

De gave van de Geest opent de mens voor de ander, bewerkt een ontologische eenheid onder de gelovigen. Het leven van de christelijke gemeenschap, geboren uit de Geest, heeft als vruchten: nauwgezetheid, ijver, orde, overgave, werkzaamheid en is het begin van een nieuwe cultuur en samenleving. De Geest laat begrijpen dat Christus de hoogste autoriteit is en dat deze in de geschiedenis doorwerkt in de personen van paus en bisschoppen. Dezen zijn niet alleen rots maar ook gids voor een waarachtig menselijk samenleven. Hoogste vruchten van de Geest zijn een nieuwe wijze van spreken: het christelijk gebed en een nieuw soort handelen: het sacrament, die hun verhevenste uitdrukking krijgen in de liturgie.

De redactie

1. De ervaring van het goddelijke

“Jullie kunnen nu nog niet begrijpen. Maar wanneer de Geest komt, zal Hij jullie onderrichten en jullie van alles overtuigen wat ik jullie zeggen wil” (verg. Joh. 16,12). De Apostelen hadden een buitengewone en fascinerende werkelijkheid ontmoet die ten diepste overtuigend was. En zij namen die aan zonder er volledige duidelijkheid over te hebben. Wellicht bewaarden zij de woorden daarover in hun herinnering en waren er opmerkzaam op, maar zij legden daarbij nog de maatstaf aan van hun eigen zicht op de dingen zonder te vermoeden wat zich daarin verborg. Woorden die hij gebruikte herhaalden zij zonder dat daarin het eigenlijke geheim ervan meeklonk.

De heilige Paulus geeft een treffende vergelijking. Het dier neemt de aanwezigheid van de mens waar en reageert op zijn gedrag en zijn handelingen. En toch kan het de werkelijkheid die daaraan ten grondslag ligt niet vatten, het blijft aan de oppervlakte van de werkelijkheid, waarnaar de handelingen verwijzen: het ‘begrijpt’ niet. Het ontbreekt het dier aan de ‘peilstok’ om in de diepte van het denken en van de liefde af te dalen, hem ontbreekt het passende instrumentarium om de boodschap van een andere wereld op te vangen: het ontbreekt het dier aan de menselijke ‘geest’. Daarom is het dier deze werkelijkheid vreemd, ook wanneer het zich aan zijn voeten koestert, zich tegen zijn benen aandrukt of de hand likt: het ontbreekt hem aan een met de mens gemeenschappelijke natuur. “Daarom”, aldus Paulus, “kan ook de goddelijke werkelijkheid door niemand worden opgenomen, tenzij door de Geest Gods” (verg. 1Kor., 2,11). Alleen hij heeft Christus werkelijk ontmoet die zijn Geest bezit: “Maar als iemand de geest van Christus niet heeft, dan behoort hij Hem niet toe” (Rom. 8,9) –d.w.z. hij is een vreemde, iemand die niet in staat is de meest innerlijke structuur, de verborgen natuur te vatten- om met Zijn Mysterie vertrouwd te raken.

Zonder de gebeurtenis van zijn Geest kan de mens Christus ontmoeten als een bewonderenswaardige mens, een buitengewone menselijke gestalte, die zich aan elke positie in bepaalde categorieën onttrekt, die misschien zeldzaam is en de verwachtingen van eenvoudige mensen onweerstaanbaar overtuigt, een gestalte die inspirerend werkt op al

diegenen die zich inzetten voor de gerechtigheid en tegelijkertijd gevaarlijk is in de ogen van de mensen, die garant staan voor de bestaande orde: -dat alles was Jezus voor zijn tijdgenoten. Misschien zou hij de hedendaagse mens in zijn sceptische wanhoop zo superieur toeschijnen, dat hij veeleer een schokkende en dramatische mythe zou zijn. Maar zonder de gebeurtenis van zijn Geest blijft de mens –of het nu de Apostelen zijn of wij- vast zitten aan een van deze beperkte zienswijzen; voor de mens blijft Christus een raadselachtige en mysterieuze gestalte.

Zonder de gebeurtenis van zijn Geest is hij niets anders dan een verdere verwijzing naar de lijdende menselijke verwachting, ook als die zich nog zo zeer uit het koor van de andere stemmen verheft; zonder deze gebeurtenis blijft de hermeneutische sleutel nog binnen de dubbelzinnige grens van het menselijk hart, binnen de melancholische grens van het menselijk denken.

Zo bezien zou Christus een nieuw object zijn tegenover welke men positie moet kiezen en dat een nieuw risico van een dwaalweg inhoudt, -maar dan zou hij niet een nieuw criterium, een ander en nieuw licht zijn; want heel het leven, voorzover het bewust is, roept ons toe dat de zin van deze aarde aan de andere kant van onze horizon ligt. Zo bezien zou de ontmoeting met Christus onderworpen zijn aan de beperking door de louter menselijke ervaring; en de aanblik van de werkelijkheid –onze cultuur- zou ertoe veroordeeld zijn te verdwalen in het raadsel van het Zijn en van het lot in plaats van bevrijd, ‘verlost’ te zijn van haar onvermogen.

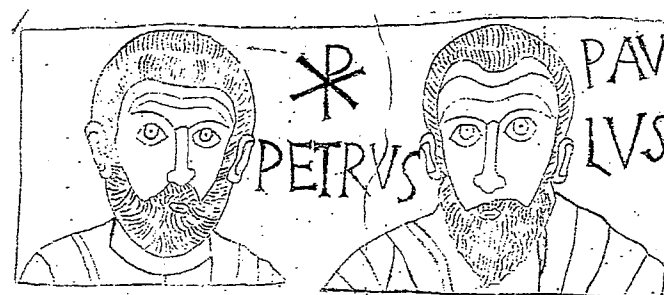
Maar op een dag “factus est repente de caelo sonus tamquam advenientis spiritus vehementis ubi erant sedentes, ... repleti sunt omnes Spiritu Sancto” [Plotseling kwam uit de hemel een gedruis alsof er een hevige wind opstak waar zij gezeten waren ... zij werden allen vervuld van de heilige Geest] (Hand. 2,1-4). Toen begrepen zij opeens wie die mens was die zij gevolgd waren. De ervaring van hun ontmoeting met die mens, hun langdurig samenleven met hem vol enthousiasme, angst en onzekerheid veranderde plotseling in een andere volkomen onverwachte en ontstellende ervaring: de ervaring

van de goddelijke werkelijkheid, de ontmoeting en levensgemeenschap met God vol duidelijkheid, zekerheid en kracht.

Christus die ons zo nabij is en zo concreet voor ons is, een van ons, - hij is tegelijkertijd het ‘aan de andere kant’, dat het raadsel van het bestaan oplost. Christus is de zin van de geschiedenis en de heer van het universum. Christus is de gezichtshoek vanwaaruit alles duidelijk wordt. De Pinksterervaring vormt de voedingsbodem voor de gebeurtenis van de christelijke cultuur: de definitieve ontdekking van het “ware Licht dat iedere mens verlicht die in deze wereld komt”.

De eerste gebeurtenis waarover de Handelingen berichten is de eerste grote overwinning van deze nieuwe cultuur, deze nieuwe en definitieve blik op de werkelijkheid “niet door vlees en bloed geopenbaard, maar door de Vader, die alles bewerkt”. Inderdaad verkondigde Petrus onmiddellijk aan de mensen, die uit alle delen van de toenmalige wereld gekomen waren, de ontdekking van Christus als de spil van Gods plan.

Uit elk woord van de eerste christelijke verkondiging in de wereld spreekt de onvermoeibare roep van dit bewustzijn, spreekt het grote getuigenis, dat zich in de geschiedenis uitbreidt. Heel de menselijke ervaring wordt vanuit het gezichtspunt van God verhelderd. Het is de verkondiging van het definitieve criterium van de waarheid: de gebeurtenis van de definitieve cultuur.

Petrus en Paulus. Plaat van grafnis uit de Hippolytus-catacomben (4^e eeuw)

2. De ervaring van de gave

De mededeling van de Geest van God wordt in de liturgie "donum Dei Altissimi" genoemd. Zij is noch een menselijke wijsheid of verworvenheid noch een menselijk vooruitzicht en nog veel minder een menselijk recht: zij is louter en alleen een gave. Zo is de Geest van God in ons een zuivere gebeurtenis, een volkomen verrassing: een absoluut geschenk. Er is hiervoor maar een vergelijking: de volledige gratuititeit van ons zijn, van ons bestaan.

Het zou echter geen gave zijn, als ons niet tegelijkertijd ook haar betekenis geschonken zou worden. En wij zouden ook het leven en het heelal niet als gave erkennen, als wij niet de openbaring van hun betekenis zouden verwachten.

Daarom is de Geest van Pinksteren de GAVE zelf, want door hem zijn wij in het mysterie van Christus opgenomen en worden wij doordrongen met de ervaring van zijn persoon, die onze hele werkelijkheid duidt en oplost. "Fides mundi lumen". In het gebeuren van deze GAVE is de menselijke eenzaamheid verdwenen. Hier wordt de menselijke ervaring niet meer door een afnattende machteloosheid bepaald, maar veeleer door een bewustzijn en een krachtig vermogen, zoals zij door het beeld van het vuur wordt aangeduid, dat teken van de aankomst van de Geest is: "fortiter et suaviter" [krachtig en aangenaam].

De bevreesde duisternis van het geweten van de Apostelen verandert in een moedige helderheid, zoals men kan zien bij hun eerste confrontaties met de religieuze en burgerlijke autoriteiten. Het bestaan wordt gevuld door een buitengewone zekerheid: "En het wapen waarmee wij de wereld overwinnen is geen ander dan ons geloof" (1Joh. 5,4). Zij zijn niet meer alleen, zij ervaren de belofte van Christus: "Ik zal jullie niet verweesd achterlaten" (Joh. 14,18).

De mens is inderdaad niet meer alleen, zoals de uitroep van Paulus – de roep in de strijd van het leven- aantoont: "Alles vermag ik in Hem die mij kracht geeft" (Phil. 4,13). De mens verliest niet zijn grenzen en zijn lijden, maar er is een ander die de mens begeleidt "als een reus

op de weg" (Ps. 18,6). Een nieuw bestaan wordt waarheid: en aan de oorsprong van deze "nieuwe schepping" voegt zich in haar gebrektheid op mysterieuze wijze de onweerstaanbare aanwezigheid van God in. De kracht van de mens is een ander, de zekerheid van de mens is een ander: het bestaan wordt tot een diepe dialoog en de eenzaamheid is aan de wortels van elk moment van het leven afgeschaft. Leven is definitief bemind zijn: "gedachtig zijn barmhartigheid voor eeuwig" (Luc. 1,55) en het is het zich definitief verlaten op deze liefde: "want voor mij is leven Christus" (Phil. 1,21). Het menselijk bestaan is een onuitputtelijke vriendschap die alles vermag.

3. De nieuwe gemeenschap

De eenzaamheid zoals wij die beschreven hebben¹ trekt de mens naar de ander toe en verbindt hem met de anderen in de ervaring van het feit dat wij allemaal behoeftig zijn; de gemeenschap die zo daaruit ontstaat is de enige ervaring van toevlucht, van voorbijgaand welbevinden en van heldere zekerheid voor mensen die verdwaald zijn geraakt.

De zorg en de inspanning om al het onvolmaakte af te schaffen is een kwellende arbeid met aanvechtbare resultaten die aanleiding tot misverstand geven. Zo voelt elke generatie de behoefte om aan te klagen en te veranderen en vaak gebeurt het dan dat de mens zich door "de woede waarmee hij zijn nietigheid zoekt"² laat meeslepen tot onbezonnenheid zonder geduld, tot gewelddaden en een tragische aanmatiging. Op deze wijze scheidt de beschaving der mensheid gemeenschappen van een zodanig breekbaar en illusoir karakter, dat deze gemeenschappen eerder valstrikken dan bakens voor de werkelijke weg vormen.

¹ Zie: Sporen van de christelijke ervaring: de vraag naar het menszijn, paragraaf 2 en 3.

² Giovanni Pascoli, Primi Poemetti, "Il libro".

Het overwinnen van de eenzaamheid in de ervaring van Christus' Geest trekt de mens niet naar de ander toe, veeleer opent zij hem voor de ander tot in de diepte van zijn 'zijn'.

Het ware leven van de mens, de zin van het bestaan van eenieder is Christus: één enkele werkelijkheid is het leven en de zin van allen. "Ik ben de wijnstok, jullie de ranken" (Joh. 15,5). De gemeenschap wordt voor het leven van eenieder tot een wezenlijke factor. De menselijke solidariteit wordt Kerk. Het "wij" wordt tot volheid van het "ik", tot wet van de verwerkelijking van het "ik". "Wij zijn overgegaan van de dood naar het leven; wij weten het, omdat wij onze broeders liefhebben" (1Joh. 3,14), schrijft de heilige Johannes aan de eerste christenen. De Kerk laat een eenheid die volkomen onvoorzien als ook onontbindbaar is tot verlossing van de menselijke gemeenschap worden, deze eenheid wordt het waargemaakte ideaal van de gemeenschap. "Opdat zij allen één mogen zijn zoals Gij, Vader, in Mij en Ik in U: dat ook zij in Ons mogen zijn opdat de wereld gelooft, dat Gij Mij gezonden hebt" (Joh. 17,21).

De zekerheid van de weg en de kracht van de levenschenkende Geest wekt in de gemeenschap een onvermoeibare nauwgezetheid ("van ieder onnut woord, dat de mensen spreken zullen zij rekenschap moeten afleggen" (Matth. 12,36)), een onbuigzame ijver om zich in te zetten (denk aan de vergelijking van de talenten), waarin de overgave tot in de dood vanzelfsprekend is (de goede herder geeft zijn leven voor zijn schapen). Een vruchtbare en intensieve werkzaamheid evenals een innerlijke orde is de vrucht die het leven van de gemeenschap, geboren uit het gebeuren van de Geest, voortbrengt: "Ik bezweer u voor het aanschijn van God en van Christus Jezus die levenden en doden zal oordelen, bij zijn verschijning en bij zijn koningschap: verkondig het woord, dring aan te pas en te onpas, weerleg, berisp, bemoedig, in één woord geef uw onderricht met groot geduld." (2Tim. 4,1-2). Deze passie vol opmerkzaamheid voor de tijd, de dingen en de personen schept een nieuw samenleven van de mensen onder elkaar en ook een nieuwe relatie tot de dingen. De christelijke gemeenschap schept onvermijdelijk een nieuwe samenleving. Hoe duidelijker de trouw tot de Geest van Christus is,

des te meer toont zich het fundament van deze beschaving als ideale en definitieve weg.

De ontmoeting met iedere christelijke gemeenschap, die vastbesloten in de naam van Christus probeert te leven, verwezenlijkt zonder meer een wijze van samenleven, een menselijk klimaat en een menselijke orde, die van het gewoonlijke zo zeer verschillen, dat iemand die het ziet geraakt wordt door deze nieuwigheid, deze eigen aard en fascinatie; met een woord: door dit ideale menszijn.

4. De enige autoriteit

De hoogste autoriteit is degene in wie wij de betekenis van heel onze ervaring vinden³: Jezus Christus is deze hoogste autoriteit –en het is Zijn Geest die ons dit laat begrijpen doordat hij ons voor het geloof aan hem en voor de trouw aan zijn persoon opent.

"Zoals Mij de Vader zond, zo zend ik U" (verg. Joh. 20,21): de Apostelen en hun opvolgers (paus en bisschoppen) vormen in de geschiedenis de levende doorwerking van de autoriteit van Christus. In hun dynamische opvolging in de geschiedenis en hun toenemende uitbreiding in de geschiedenis wordt het Mysterie van Christus rechtstreeks aangeboden, zonder dwalingen verdiept en zonder compromissen verdedigd. Aldus vormen zij de plaats waar de mensheid de ware zin van zijn eigen bestaan kan aanroeren en die voortdurend kan verdiepen als aan een zekere bron.

Wat het genie ten aanzien van de roep van de menselijke behoefte is, wat de profeet ten aanzien van de roep van de menselijke verwachting is, dat zijn zij (paus en bisschoppen) ten aanzien van de verkondiging van het antwoord. En zoals het ware antwoord onvergelijkelijk duidelijk en concreet is vergeleken bij de verwachting, die noodzakelijkerwijs aan vage voorstellingen en illusies is onderworpen, zo zijn zij een definitieve en zekere rots:

³ Verg. Sporen van de christelijke ervaring: de vraag naar het menszijn, paragraaf 4

onfeilbaar. "... Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik mijn Kerk bouwen".

Hun autoriteit is niet slechts het zekere criterium voor die visie op wereld en geschiedenis, die als enige ook de betekenis ervan omvat; tegelijkertijd is hun autoriteit ook levendige en voortdurende aansporing tot een ware cultuur, een onvermoeibaar streven naar een alomvattend zicht, waarbij zij elke overdrijving van het afzonderlijke aspect en elke idealisering van het voorbijgaande, d.w.z. elke dwaling en afgodendienst, veroordeelt. Hun autoriteit is bijgevolg de gids op de weg naar een waarachtig menselijk samenleven, naar een waarachtige maatschappij.

Waar deze autoriteit niet levendig of waakzaam is of waar ze bestreden wordt, wordt de menselijke weg moeilijker en onecht, geeft aanleiding tot misverstand en gaat zijn fiasco tegemoet, zelfs wanneer deze weg, zoals vandaag, van buiten machtig, oprijzend en uitgesproken redelijk schijnt. Waar deze autoriteit echter levendig is en geacht wordt, vernieuwt zich de weg van de geschiedenis en loopt zeker en evenwichtig uit op het grote avontuur van het oorspronkelijke menszijn, zelfs wanneer daarbij de expressievormen en vormen van samenleven plomp en log zijn.

We moeten nog een ander belangrijk aspect naar voren halen. De Apostelen kregen inzicht in de waarde van Christus, de "Weg, de Waarheid en het Leven" door de gave van de Geest, een gave, die in hen de bewuste en verhelderende overgave mogelijk maakte. Deze gave is oorsprong van de onbedwingbare moed en van de enorme zekerheid, waarmee de Apostelen hun meester voor de toenmalige cultuur en maatschappij hebben beleden.

Ook vandaag is het de gave van de Geest die het mogelijk maakt om de diepe betekenis van de kerkelijke autoriteit als de hoogste richtlijn op de menselijke weg te ontdekken. Juist hier ontspringt deze laatste overgave als ook de volkomen bewuste gehoorzaamheid aan de autoriteit, waardoor zij niet meer oord van de wet, maar oord van de liefde is.

Zonder de werking van de Geest kan een mens de ervaring van deze definitieve overgave niet begrijpen, die de gelovige, d.w.z. de "trouwe", aan de autoriteit bindt; een overgave, die zich vaak in het kruis van de afsterving aan de overvloed van eigen genialiteit of eigen levensontwerpen bekrachtigt.

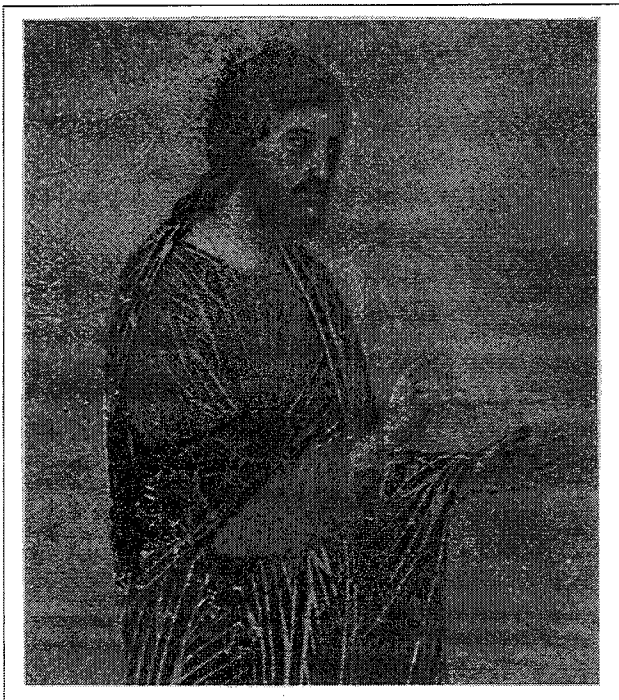
Terugblikkend en concluderend kunnen we zeggen dat zonder de gave van de Geest de mens de meesters van de ware samenleving niet kan erkennen, en dat de mensheid niet de kracht en het inzicht heeft een gemeenschappelijke weg die zowel evenwichtig als verhelderend is op te bouwen.

5. "Onze Vader"

De hoogste vrucht van heel deze vernieuwing, die door de onverwachte gave van de Geest bewerkt wordt, is een nieuw woord [een nieuw spreken] en een nieuw handelen waartoe de mens bekwaam wordt. Het woord [het spreken] en het handelen drukken uit hoe de mens ziet, voelt, zich met de wereld confronteert en zich erin engageert.

De zich opdringende menselijke behoeften en de ontoereikende pogingen ze te stillen als ook de blijvende onvermijdelijke en ondraaglijke radeloosheid: dit alles wekt, vormt en provoceert voortdurend de roep van het menselijke woord en de inzet van het menselijk handelen: de roep en de inzet, hoezeer zij ook door de natuur verlangd worden, zijn in hun doelen toch onduidelijk en onzeker voorzover zij niet al door geweld op een dwaalspoor zijn gebracht en tot de ziekelijke afstomping van de waanzin worden gevoerd. De mens streeft en verkeert in verwachting –maar hij weet niet wat hij verwacht. De gave van de Geest en de ontdekking en aanname van Christus als het centrum van alle dingen geven uiteindelijk aan de inzet van de mens –het woord en de inzet– een definitief doel, een bewustzijn dat de aanleg van de rede voltooit en de voorwaarde voor een omvattende vrijheid verwezenlijkt, en een duidelijk object, dat vrij is van dubbelzinnigheid.

De *nieuwe* roep, “het verlost woord”, is het christelijke gebed.

“Want wij weten niet hoe wij behoren te bidden, maar de Geest zelf pleit voor ons .... een geest die ons doet uitroepen: Abba, Vader!” (Rom. 8, 26;15). De observatie van de heilige Paulus roept het schitterende menselijke en christelijke document uit het eerste deel van het elfde hoofdstuk van het Lukasevangelie in herinnering: “Op een keer was Hij ergens aan het bidden. Toen Hij ophield, zei een van zijn leerlingen tot Hem: ‘Heer, leer ons bidden, zoals Johannes het ook aan zijn leerlingen geleerd heeft’. Hij sprak tot hen: ‘Wanneer jullie bidden, zeg dan: Vader, Uw Naam worde geheiligd, Uw Rijk kome. Geef ons iedere dag ons dagelijks brood en vergeef ons onze zonden, want ook wijzelf vergeven aan ieder die ons iets schuldig is, en leid ons niet in bekoring’. Hij vervolgde: ‘Stel, iemand van jullie

heeft een vriend. Midden in de nacht gaat hij naar hem toe en zegt: Vriend leen mij drie broden, want een vriend van mij is van een reis bij mij aangekomen en ik heb niets om hem voor te zetten. Zou die ander van binnen uit dan antwoorden: Val me niet lastig; de deur is al op slot en mijn kinderen en ik liggen in bed; ik kan niet opstaan om het je te geven? Ik zeg jullie, als hij al niet opstaat en het hem geeft omdat hij zijn vriend is, zal hij toch opstaan en hem geven al wat hij nodig heeft, om zijn onbescheiden aandringen. Tot jullie zeg ik hetzelfde: vraag en jullie zal gegeven worden; zoek en jullie zullen vinden; klop en er zal worden opengedaan. Want al wie vraagt, verkrijgt; wie zoekt, vindt; en voor wie klopt, wordt opengedaan. Is er soms onder jullie een vader die aan zijn zoon een steen zal geven, als deze hem om brood vraagt? Of als hij om vis vraagt, zal hij hem in plaats van vis toch geen slang geven? Of als hij een ei vraagt, zal hij hem toch geen schorpioen geven? Als jullie dus, ofschoon jullie slecht zijn, goede gaven aan jullie kinderen weten te geven, hoeveel te meer zal dan jullie Vader in de hemel de heilige Geest geven aan wie Hem erom vragen.” (Luc. 11, 1-13).

Het streven van de mens richt zich tot een ‘Jij’, dat duidelijk en persoonlijk bekend is, zoals dat van de moeder, het drukt zich uit in een duidelijke smeekbede, die omvattend is en zich volledig bewust is van de relatie, die tussen de polen van de dialoog ligt: “Onze Vader ... Uw Rijk kome ... Vergeef ons onze schuld ... Verlos ons van het kwade”. “En niemand kan zeggen: ‘Jezus is de Heer’, tenzij door de heilige Geest” (1Kor. 12,3).

En het *nieuwe*, verlost handelen is **het sacrament**. Hiermee herbergt de existentiële inzet niet meer het grote gevaar van dweperij of het inslaan van een verkeerde richting waardoor hij de eigenlijke werkelijkheid probeert te bereiken door zich over te geven aan de verschijningsvorm der dingen. In het sacrament voert het waarneembare teken, waardoor de mens tot deelname wordt, hem met onuitsprekelijke zekerheid naar de goddelijke werkelijkheid. Geen menselijke handeling verwerkelijkt met een dergelijke vervulling vol gelatenheid die verwachting, die de mens tot handelen aanzet. Deze verlossing van het woord en het menselijk handelen heeft een indrukwekkend gevolg: te midden van het nieuwe woord en het

nieuwe gebaar –d.w.z. te midden van het gebed en het sacrament- ontstaat de dimensie van de gemeenschap en wel zo dat elke ware smeekbede tot God en een werkelijk deelhebben minstens impliciet op heel de gemeenschap van zijn Rijk geopend is. Deze openheid definieert de waarheid van het woord en de gerechtigheid van ieders handelen. “Als jullie bidden, bid dan zo: Onze Vader, Uw Rijk kome!” “Wij vormen allen tezamen één lichaam, want allen hebben wij deel aan het ene brood“ (1Kor. 10,17).

Het onvermogen om gelukkig te zijn vormt op onze weg de duidelijkste aanwijzing om samen te leven⁴; en nog veel dieper laat hij ons ontdekken dat wij één zijn volgens de openbaring dat het geluk van ieder afzonderlijk een werkelijkheid is die aan allen gemeenschappelijk is: “idem Spiritus ... idem Dominus ... idem Deus” (Eph. 4,5; 6).

De *liturgie* is de machtigste uitdrukking van de nieuweheid van het gebed en van het handelen, waartoe de Geest de mens in staat stelt. Zij brengt de hoogste vorm van aardse gemeenschap voort, waarin de waarde van de enkeling in zijn totaliteit wordt erkend juist binnen de aanname van de universele gemeenschap van Gods zonen; in haar wordt zelfs de natuur van de materie –tijd en dingen- in een eenheid opgenomen, die werkelijk het begin van de verlossing van juist deze fysische natuur vormt, waarvan de heilige Paulus zegt: “Wij weten immers, dat de hele natuur kreunt en barensweeën lijdt, altijd door” (Rom. 8,22).

Wegens deze volheid wordt de liturgie tot het unieke oord van de eigenlijke en volkomen opvoeding om de Geest te ontvangen en het veranderde handelen te volgen.

---

⁴ Zie: o.c., paragraaf 3